

<https://doi.org/10.28925/2524-0757.2024.217>

### **Віталій АНДРЕЄВ,**

професор кафедри історії України  
Факультету суспільно-гуманітарних наук  
Київського столичного університету  
імені Бориса Грінченка,  
доктор історичних наук, професор,  
Київ, Україна

### **Vitaliy ANDRYEYEV,**

Professor at the Department  
of History of Ukraine,  
Faculty of Social and Humanitarian Sciences,  
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,  
Doctor of History, Professor,  
Kyiv, Ukraine

e-mail: [v.andrieiev@kubg.edu.ua](mailto:v.andrieiev@kubg.edu.ua)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

### **Світлана АНДРЕЄВА,**

доцентка кафедри всесвітньої історії  
Факультету суспільно-гуманітарних наук  
Київського столичного університету  
імені Бориса Грінченка,  
кандидатка історичних наук, доцентка,  
Київ, Україна

### **Svitlana ANDRYEYEVA,**

Associate Professor at the Department  
of World History,  
Faculty of Social and Humanitarian Sciences  
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,  
PhD in History, Associate Professor,  
Kyiv, Ukraine

e-mail: [ss.andrieieva@kubg.edu.ua](mailto:ss.andrieieva@kubg.edu.ua)

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6082-064X>

### **ХРОНІКИ ОКУПОВАНОГО МІСТА:**

ЛІТОПИС ЦИВІЛЬНОГО СПРОТИВУ ХЕРСОНА

У ВИМІРАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У 2022 РОЦІ / УПОРЯД. О. В. ЧЕРЕМІСІН. СУМИ. 2023. 482 С.

Пишемо рецензію — і знов, і знов переживаємо трагічні сторінки окупації міста, якому присвятили 20 років життя і роботи у Херсонському державному університеті, міста, яке стало нам рідним, де й зараз живуть і працюють наші учні, друзі та знайомі. Найбільшим потрясінням залишається телефонна розмова ввечері 1 березня 2022 року із подругою, викладачем Херсонського наукового ліцею Херсонської обласної ради пані Наталею, яка мешкає на вулиці Перекопській, всі вікна її історичного приватного будинку виходять на цю одну з основних «артерій» Херсона. Вона з родиною вечеряла після шести проведених пар і у «прямому ефірі» дивилася на прохід російських танків під своїми вікнами...

Херсон — це єдиний обласний центр, захоплений агресором. Як підступно вони ввійшли в нього, так само підступно й безславно залишили



11 листопада 2022 року. Але як місцеве населення пережило цю окупацію і які ментальні наслідки це має і буде мати в далекоюсяжній перспективі — важлива проблема для вивчення фахівців різних галузей.

Наразі маємо достатньо публікацій особистих історій і навіть узагальнень, бо вони зроблені професійними істориками й для нас мають певний науковий інтерес. На шпальтах міжнародного інтелектуального часопису «Україна модерна» розміщено спогади та роздуми двох херсонців, двох професорів, докторів історичних наук — Євгена Сінкевича «Відчуття, коли твоє місто стало для тебе чужим, напевно, було найгіршим із відчуттів»: спогади (не)звичайного професора про окупацію Херсона» (07.02.2023) та Сергія Водотики «Місто, яке не боялося: Херсон у перші місяці російської окупації» (10.09.2024). На основі власних щоденників часів окупації у художньо-образній формі створено узагальнюючий образ Херсона й херсонців у творі історика Артема Петрика «Сни про Херсон» (Харків: Фоліо, 2023. 160 с.). Звісно, свої історії херсонці широко розміщують і в соціальних мережах і переповідають в особистому спілкуванні.

Але на сьогодні найбільший інтерес щодо фіксації вражень мешканців міста від окупації становлять усноісторичні свідчення, зібрані після звільнення міста істориком з Херсонського державного університету Олександром Черемісіним — «Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році» (саме таке написання назви країни-агресора було обрано). Видання присвячене 1-й річниці деокупації. Дослідження виконувалося в межах ініціативної науково-дослідної роботи «Окупація та визволення Херсону: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного спротиву». Методологічну підготовку, розробку опитувальників, упорядкування матеріалів зробив О. Черемісін під час дослідницької стипендії в Центрі міської історії (м. Львів), яку інституція надає за підтримки Фонду Кербера (м. Гамбург, Німеччина).

Основну увагу приділено фіксації та вивченню досвіду саме «цивільного спротиву» в окупованому Херсоні засобами «усної історії». Йдеться про ненасильницький спротив цивільного населення, який в Херсоні проявився у різних формах: участь у проукраїнських мітингах та акції «Жовта стрічка» (поки це було можливо робити легально в перший місяць окупації), долучення до українського волонтерського руху, проукраїнська позиція в соціальних мережах, зв'язок з підконтрольною Україні територією, відмова виходити на роботу та приймати російську «гуманітарку», бойкот російських товарів і грошей, публічне прослуховування української музики, відмова від російської системи освіти для школярів і студентів, уникання прийняття російського

громадянства та призову в російську армію, неучасть у псевдореферендумі, невиконання наказів окупаційної адміністрації і навіть переховування втікачів та ветеранів АТО. Одною з найбільш небезпечних форм цивільного спротиву був виїзд за межі тимчасово окупованої території.

Загалом було опитано 88 учасників і свідків подій. До видання ввійшло 27 індивідуальних інтерв'ю (одне з них анонімне). Вони були зроблені переважно в червні — серпні 2023 року або при особистій зустрічі, або різними засобами дистанційного аудіо- чи відеозв'язку. 10 осіб перебували в Херсоні протягом всього періоду окупації, інші прийняли рішення і за кілька місяців знайшли можливість виїхати на підконтрольну Україні територію. Для більшості окупація стала найстрашнішим періодом їхнього життя.

Серед респондентів 15 чоловіків і 12 жінок; за віковими категоріями: 1) народжені у 1950–1960-х роках (і мають досвід соціалізації за радянського режиму); 2) народжені у 1970–1980-х роках; 3) народжені після 1991-го року.

Необхідно зазначити, що хоча респонденти є представниками різних професій (освітяни, діячі культури, держслужбовці, депутати різних рівнів, приватні підприємці, лікарі, волонтери, учасники ТРО тощо) — це все, скажімо так, «середній клас», люди з вищою освітою, з активною громадянською позицією та відомі в Херсоні. На нашу думку, це доволі конкретний соціологічний кейс цивільного спротиву міста.

Умовно всі свідчення поділені на чотири часові проміжки: 1) життя до окупації; 2) життя в момент окупації; 3) життя після деокупації; 4) плани й прогнози на майбутнє. Повномасштабна російська агресія поділила життя херсонців на «до» і «після», стала великим випробуванням як для кожної окремої людини, так і громади в цілому, сприяла переосмисленню такого поняття, як «патріотизм», усвідомленню своєї громадянської позиції і долученню до цивільного спротиву. У багатьох інтерв'ю спостерігаємо ще одну лінію розмежування — між тими, хто став на шлях громадського спротиву, і тими, хто пішов на ту чи іншу колаборацію з загарбниками.

Основними тематичними блоками стали: участь у ТРО на початку вторгнення; повсякденні практики життя; організація та перебіг цивільного спротиву; особливості комунікації цивільного населення з озброєними військовими окупантами; обмеження росіянами доступу до цифрового інформаційного простору; функціонування загальноосвітніх установ; трансформація життєвого міського простору.

Зібрані усноісторичні матеріали, які з відомих причин не могли бути документально зафіксовані, в деталях і з емоційним забарвленням відтворюють життя окупованого міста, а надані респондентами матеріали з особистих архівів ще більше його

унаочнюють. Таким чином, цивільний спротив окупантам у Херсоні, хоча і не мав лідера і єдиної організаційної мережі, став однією зі складових того, що «руссій мір» не утвердився на правому березі Дніпра й місто повернулося в лоно України. Дякуємо кожному мешканцю окупованого Херсона, що кожного дня робив свій маленький подвиг цивільного спротиву окупантам.

Опубліковані інтерв'ю представляють собою завершену розповідь. Зараз ці люди проживають в Херсоні, інших регіонах України та за кордоном. Цікаво, чи бажали б вони щось переосмислити, згадати, уточнити, змінити щось у своїх спогадах про окупацію зараз, у 2024 році, у переддень 2-ї річниці деокупації, адже війна триває, український Херсон піддається цілеспрямованим, страшним атакам ворога й руйнуванням.

Ця книга вже отримала визнання фахівців з усної історії, видання було рекомендоване до друку дійсним членом Української асоціації усної історії професором, доктором історичних наук Сергієм Корновенком та директоркою Науково-дослідно-

го інституту історичної урбаністики, професоркою, докторкою історичних наук Вікторією Константиною. Будемо чекати на продовження «Літопису...», бо треба передати всю повноту драми, яку пережило місто та його мешканці.

Хотілося б найближчим часом побачити анонсовані очільником проекту та упорядником Олександром Черемісіним, який перебував весь час з родиною у місті під час окупації, власне його спогади й свідчення. Це був би цікавий науковий досвід самоінтерв'ю.

Звісно, крім цивільного спротиву, маємо в Херсоні й приклади реальної боротьби з окупантами — це коригувальники вогню, розвідники та диверсанти, активні громадські діячі, волонтери й журналісти. Деякі з них пройшли в'язниці й катівні, полон, дали свідчення про злодіяння окупантів у встановленому законом порядку. Доля багатьох зниклих патріотів нам невідома. Сподіваємося, що прийде час і саме ними — справжніми героями — буде написаний «Літопис спротиву»!

*Дата надходження до редакції: 30.09.2024 р.*

*Дата схвалення до публікації: 05.10.2024 р.*



Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)